

KENNISGIDS

LEERMIDDELENBELEID

Onze kennisgids is een van de kennisproducten waarmee we scholen ondersteunen die willen werken met een innovatieve leermiddelenmix. Curriculair leiderschap, curriculumbewustzijn, Formatief handelen en werken vanuit leerdoelen zijn daarvoor cruciale randvoorwaarden. Het regie nemen over het eigen onderwijs staat daarin centraal.

MEER KENNISGIDSEN

Wij hebben kennisgidsen over Formatief handelen, Werken vanuit leerdoelen, Sociaal emotionele ontwikkeling en Curriculum actualisatie.

Leermiddelenbeleid in een veranderende leermiddelenmarkt

Inleiding

De kosten van leermiddelen rijzen de pan uit en de roep om kwalitatief en flexibel leermateriaal groeit. Het is tijd voor een doorbraak: het onderwijs moet de regie gaan pakken!

Na de invoering van de Wet Gratis Schoolboeken (WGS) in schooljaar 2008-2009, werd de aanschaf van leermateriaal een factor van economische betekenis. Weliswaar bleven de pedagogisch-didactische overwegingen van de vaksectie leidend, maar menig schooldirecteur brak zich het hoofd over de kosten. In de meeste gevallen overschreden de kosten ruimschoots het door OCW beschikbaar gestelde bedrag van € 312,- per leerling per jaar. Er ontstond een nieuw perspectief toen docenten tot de ontdekking kwamen dat het internet gratis digitaal leermateriaal bood. Hoewel dit materiaal zelden goed genoeg werd gevonden om de lesmethodes van uitgevers te vervangen, was digitaal leermateriaal voor menig docent een welkome aanvulling.

Het was VO-content dat in 2011 een groot aantal schoolleiders bereid vond mee te werken aan het maken en delen van open digitaal leermateriaal dat bestaande lesmethodes kon aanvullen.

Open leermateriaal is educatief materiaal dat door iedereen in alle omstandigheden zonder betaling kan worden opgeslagen, hergebruikt, aangepast, gecombineerd en gedeeld zonder dat er problemen ontstaan rond auteursrecht.

Digitale leermiddelen

Het leermateriaal van VO-content is in de loop der jaren doorontwikkeld én onderhouden op basis van kwaliteitscriteria. De zogenoemde Stercollecties zijn te vinden, te gebruiken én aan te passen op Wikiwijs.¹ Zo investeert de sector samen al jaren in kwalitatief open leermateriaal; van, voor en door scholen.

Uiteraard zijn de uitgevers niet achtergebleven in de ontwikkelingen: zij hebben digitaal materiaal gemaakt dat fysieke lesboeken kan vervangen en/of lesboeken aanvult. Hoewel het tegendeel werd verwacht, heeft het aanbod van digitaal materiaal, ook waar dat het lesboek vervangt, niet tot prijsverlaging geleid.

Daarnaast waren de besturen door de verdergaande digitalisering genoodzaakt tot de aanschaf van devices: laptops en tablets. Het is een belangrijke reden waarom de grote schoolbesturen besloten een gezamenlijke ICT-inkooporganisatie op te richten. Zo kwam, met subsidie van OCW, SIVON tot stand. Inmiddels ondersteunt SIVON schoolbesturen ook bij de inkoop van leermateriaal.

[1] Wikiwijs is het platform waar je open lesmateriaal kan zoeken, gebruiken, maken en delen. Wikiwijs wordt jaarlijks gesubsidieerd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Met deze subsidie onderhoudt Kennisnet het platform en worden nieuwe functies ontwikkeld. Voor het gebruik hoeft niet betaald te worden, je kunt inloggen via Entree en een gratis Wikiwijs profiel aanmaken.

Ontwikkelingen in de leermiddelenmarkt

Het LiFo model

Scholen zoeken leermiddelen die aansluiten bij hun onderwijsvisie, leerlingen en docenten. Marktpartijen spelen hier actief op in. Vooral de opkomst van digitaal leermateriaal en de introductie van het LicentieFolio-model² (LiFo) door grote uitgevers hebben het speelveld veranderd.

Het gaat hierbij om een combinatie naar keuze: leerboeken met een digitale component of volledig digitale leermethodes. Als gekozen wordt voor een combinatie, krijgen de leerlingen het boekenpakket aan het begin van het schooljaar thuis of op de schoollocatie afgeleverd. Daarnaast worden de digitale licenties per leerling uitgeleverd, waarmee de leerling toegang krijgt tot het digitale leermateriaal. Bestellingen lopen rechtstreeks bij de uitgever of via een distributeur.

Het LiFo-model kent ook een paar belangrijke nadelen. Vanuit duurzaamheidsperspectief is het problematisch dat fysieke boeken vaak maar één jaar gebruikt worden, wat leidt tot verspilling van papier en grondstoffen. Daarnaast beperkt het model de flexibiliteit voor scholen: zodra gekozen is voor een methode en licenties zijn aangeschaft, zitten scholen vaak vast aan meerjarige contracten met uitgevers. Dit belemmert het snel inspelen op nieuwe onderwijsinzichten of het combineren van leermateriaal van verschillende aanbieders. Ook speelt mee dat het model kostenverhogend werkt door de bundeling van digitaal en fysiek materiaal; scholen moeten voor beide betalen, ook als ze voornamelijk digitaal of juist op papier werken.

Inmiddels is er een tendens naar splitsing van de levering van het leermateriaal als zodanig en de dienstverlening (aangeduid als 'educatieve dienstverlening').

[2] Het LicentieFolio-model is een model dat door educatieve uitgevers in Nederland wordt gebruikt voor de distributie van lesmateriaal in het voortgezet onderwijs. Het combineert digitale licenties met fysieke leerboeken (folio betekent papier/boek).

Inmiddels is er een tendens naar splitsing van de levering van het leermateriaal als zodanig en de dienstverlening (aangeduid als 'educatieve dienstverlening') die noodzakelijk is voor het proces rond het gebruik ervan. Bij volledige ontzorging door een educatieve dienstverlener speelt deze zowel een rol bij het keuzeproces voor leermateriaal als bij de implementatie ervan.³

Naar het zich laat aanzien zullen de kosten van de combinatie van leermateriaal en educatieve dienstverlening verder oplopen, terwijl de commerciële uitgevers op basis van hun businessmodel onvoldoende kunnen inspelen op de toenemende behoefte aan flexibel leermateriaal dat aanpasbaar is bij de specifieke behoeften van de leerling.

Opkomst van AI

De leermiddelenmix bestond traditioneel uit methodisch, eigen en open leermateriaal. Daar is sinds de opkomst van generatieve AI een nieuwe component toegevoegd: gegenereerd leermateriaal. AI-gegenereerd materiaal maakt meer gepersonaliseerd onderwijs mogelijk door snelle aanpassing aan verschillende niveaus en leerbehoeften. Docenten kunnen vlotter aanvullend materiaal creëren dat direct aansluit bij de actuele behoefte, wat hun autonomie vergroot en de afhankelijkheid van uitgevers vermindert. Gegenereerd leermateriaal kan bovendien actueler blijven dan traditionele leermaterialen, vaak tegen lagere kosten, wat resulteert in een flexibelere en rijkere leermiddelenmix.

Tegelijkertijd zijn er risico's waar we onze ogen niet voor moeten sluiten. Denk aan afnemende betrouwbaarheid, vooringenomenheid om mogelijk verlies van didactische samenhang (in geval van losse elementen) of het vervangen van doordachte leerlijnen. Een zorgvuldige implementatie, heldere kwaliteitscriteria en docentprofessionalisering zijn daarom cruciaal.

[3] SIVON-Kennisnet [Turbulentie op de Leermiddelenmarkt](#), Onderwijsinzicht, 15 september 2023

Inmiddels is er een tendens naar splitsing van de levering van het leermateriaal als zodanig en de dienstverlening (aangeduid als 'educatieve dienstverlening') die noodzakelijk is voor het proces rond het gebruik ervan. Bij volledige ontzorging door een educatieve dienstverlener speelt deze zowel een rol bij het keuzeproces voor leermateriaal als bij de implementatie ervan.³

Naar het zich laat aanzien zullen de kosten van de combinatie van leermateriaal en educatieve dienstverlening verder oplopen, terwijl de commerciële uitgevers op basis van hun businessmodel onvoldoende kunnen inspelen op de toenemende behoefte aan flexibel leermateriaal dat aanpasbaar is bij de specifieke behoeften van de leerling.

De curriculumactualisatie

De huidige curriculumactualisatie biedt een uitgelezen moment om de leermiddelenmix grondig te herzien en te vernieuwen. Door de herziening van kerndoelen en eindtermen ontstaat ruimte voor het integreren van moderne leermiddelen die beter aansluiten bij hedendaagse onderwijsvisies en technologische mogelijkheden. Deze aanpassing stelt scholen in staat om weloverwogen keuzes te maken voor een meer gevarieerde, flexibele en effectieve combinatie van methodisch, open, eigen en AI-gegenereerd leermateriaal. Het nieuwe curriculum vereist dus een herziening van het leermiddelenbeleid en de leermiddelenmix. Dit biedt kansen voor diversificatie, verandering en kostenbesparing, maar vraagt tegelijkertijd om strategisch beleid, professionalisering en een zorgvuldige kosten- en batenanalyse met een focus op kwaliteit. Scholen die actief inspelen op deze veranderingen, kunnen hun onderwijs effectiever en toekomstbestendiger maken.

In het licht van de groeiende behoefte aan flexibel onderwijs, de curriculumactualisatie en de stormachtige opmars van AI, is het noodzakelijk de krachten te bundelen en de regie in eigen hand te nemen. VO-content biedt de expertise om scholen te begeleiden in dit transitieproces.

Tegelijkertijd zijn er risico's waar we onze ogen niet voor moeten sluiten. Denk aan afnemende betrouwbaarheid, vooringenomenheid om mogelijk verlies van didactische samenhang (in geval van losse elementen) of het vervangen van doordachte leerlijnen. Een zorgvuldige implementatie, heldere kwaliteitscriteria en docentprofessionalisering zijn daarom cruciaal.

Wat kan een school doen om doordachte keuzes te maken?

Aan de slag met leermiddelenbeleid

Allereerst formuleert de school een leermiddelenbeleid dat direct voortvloeit uit haar visie op onderwijs. Dit beleid vormt het kader waarbinnen keuzes maken voor de aanschaf en gebruik van leermateriaal dat het beste aansluit bij de onderwijskundige uitgangspunten. De aanschaf van leermiddelen is daarmee het resultaat van een doordacht keuzeproces waarin de onderwijsvisie centraal staat. Voor procesbegeleiding bij het ontwikkelen van dit leermiddelenbeleid kunnen scholen terecht bij VO-content.

Leermiddelenbeleid bevat de visie en kaders voor het kiezen, gebruiken en evalueren van leermiddelen. Het beleid geeft binnen de school richting aan het keuzeproces rond leermiddelen evenals de inkoop en implementatie ervan.

Onafhankelijke leermiddelencatalogus

Diverse initiatieven werken aan een betrouwbaar overzicht en inzicht in het aanbod van leermiddelenleveranciers en in het beschikbare open leermateriaal, waaronder open collecties die het scholenveld via VO-content heeft ontwikkeld en ontsloten. Een collectief van scholen en leveranciers, genaamd Onze Leermiddelen, maakt zich hard voor een onafhankelijke leermiddelencatalogus.⁴

VO-content werkt samen met het collectief Onze Leermiddelen dat toegang geeft tot het zogenaamde canvasmodel.⁵ Dit keuzecanvas is samen met de onderwijspraktijk ontwikkeld om het keuzeproces op scholen te vergemakkelijken.

[4] Meer informatie over Onze Leermiddelen: onzeleermiddelen.nl/

[5] Het Onze Leermiddelen keuzecanvas, A. Baartmans en M. van Osch 2024, versie 1.0 is te downloaden via onzeleermiddelen.nl/portfolio-item/ol-keuzecanvas/

Leermiddelencoördinator als sleutelfiguur

Kennis en visie vormen de basis om te komen tot een onderbouwde keuze.⁶ De coördinatie van de uitvoering van het leermiddelenbeleid ligt bij de leermiddelencoördinator. Voor een doordacht keuzeproces is het belangrijk dat deze coördinator in rechtstreekse verbinding staat met de docenten en met de directie en/of het bestuur van de school en kennis heeft van de schone criteria en kaders en van ontwikkelingen in de leermiddelenmarkt.

Docenten motiveren voor een bredere leermiddelenmix

Het motiveren van docenten voor het gebruik van open, eigen en gegenereerd leermateriaal draait om het herstellen van de professionele autonomie. Door de combinatie van open, eigen en AI-gegenereerd leermateriaal naast methodes kunnen docenten de regie over hun onderwijs terugpakken. Essentieel hierbij is het faciliteren van professionele ontwikkeling via gerichte trainingen over het effectief combineren en aanpassen van diverse materialen. Het opzetten van onderlinge samenwerkingen zoals vakgroepoverstijgende ontwikkelteams versterkt het eigenaarschap en maakt kennisdeling mogelijk. Belangrijk is ook het tonen van concrete voorbeelden waar deze gemengde aanpak leidt tot onderwijs dat beter aansluit bij de leerbehoeften.

Schoolleiders kunnen docenten stimuleren door ontwikkeltijd beschikbaar te stellen en successen zichtbaar te maken binnen de school. De meest duurzame motivatie ontstaat wanneer docenten ervaren dat een gevarieerde leermiddelenmix hen in staat stelt om onderwijs te verzorgen dat past bij hun eigen onderwijsvisie.

[6] NRO, Het kiezen van de best passende leermiddelen, H. Wilkens en A. Reints, via de kennisbank van www.onderwijskennis.nl/, 30 maart 2022

Voorbeeld

Om de mogelijkheid tijd vrij te spelen voor extra ontwikkeling te illustreren volgt hier een voorbeeld:

Stel dat een school kiest voor een onderwijsmodel waarbij het aantal lesuren samenhangt met het niveau van de leerlingen. Bij twee parallelklassen, bijvoorbeeld voor Engels, worden dan twee groepen geformeerd, één met drie lesuren en één met twee. De besparing is dan één uur. Dit uur kan worden teruggegeven aan de betrokken docent, of aan de sectie, of ter vrije besteding in de urenpot van de school worden gestopt. Voor een dergelijke reductie van contacturen en de wijziging van het taakbeleid is uiteraard wel de medewerking van de Medezeggenschapsraad vereist.

ROER College Schöndeln, een praktijkvoorbeeld

Vrijgespeelde uren kunnen onder meer worden ingezet voor vakoverstijgende projecten, al dan niet in samenwerking met het bedrijfsleven. Op ROER College Schöndeln in Limburg, krijgen alle leerlingen in de onderbouw vier id+ uren per week. Tijdens deze uren wordt, onder meer op basis van creatieve opdrachten, gewerkt aan projecten met als thema bèta, cultuur en sport. De projecten zijn ontwikkeld door de leraren en, daar waar mogelijk, in samenwerking met het bedrijfsleven en culturele instellingen. Waar specifieke expertise van belang is, wordt gebruik gemaakt van experts uit het bedrijfsleven, zo ontstaat een vruchtbare samenwerking met de buitenwereld en vermindert de werkdruk van de docenten.

Waar bezinning op het gebruik van leermiddelen leidt tot bezinning op het onderwijsconcept van de school is heel veel mogelijk.

Auteurs:

Rola Hulsbergen

Simon Sturm

Ron Zuijlen

CONTENT
advies, training, leermateriaal

KENNISGIDS

LEERMIDDELENBELEID

HEB JE VRAGEN

Wil je meer weten over onderwijskundige thema's? Heb je ondersteuning nodig bij het implementeren van een verandertraject? Of heb je belangstelling voor trainingen voor de studiedag van jouw school? Neem contact met ons op over de mogelijkheden of maak direct een afspraak met onze relatiemanager. We helpen je graag.

CONTACT

Wij zijn op werkdagen telefonisch bereikbaar op 030 – 232 48 22

Mailen kan ook via Info@vo-content.nl

www.vo-content.nl